

ATT FÖRVRÄNGA MED FÖRSTORINGSGLAS

(Kolumn ÅU 4.2.99)

Lars Hertzberg

Pirjo Häggman och _Peter Tallberg_ hör till dem som senast rannsakats i pressen. Nej, jag har ingen uppfattning om deras skuld eller oskuld. Tvärtom vill jag påstå att vi, som tidningsläsare, TV-tittare, radiolyssnare, har försvinnande små förutsättningar att rättvist bedöma deras agerande. Man har lyft ut bitar ur deras liv, lagt bitarna under ett mikroskop, och sedan uppmanat oss att ta ställning till det vi ser. Men det är en illusion att tro att vi ska kunna tolka det mönster som framträder under mikroskopet utan att placera in dessa bitar i det vidare sammanhang som vi inte får se. Hur ter sig en IOK-ledamots liv? Var arbetar Peter Tallbergs söner i vanliga fall? Vad är normalt eller ovanligt i sammanhanget, hur pass osannolika är vissa sammanträffanden?

Nu menar jag inte att korruption blir mera acceptabel om alla sysslar med det. Vad jag menar är att det ofta är omöjligt att avgöra vad som är ett fall av korruption genom att betrakta en enskild detalj utan att känna till den helhet i vilken den ingår.

Det här gäller i själva verket i båda riktningarna: mönstret i dess helhet kan vara korrupt även om det är svårt att sätta fingret på något enskilt fall av olagligt beteende. Var går gränserna för vänskapskorruption — eller fiendskapskorruption för den delen — t ex i den akademiska världen, eller i kommunalpolitiken? Relationerna mellan _Sanoma Oy_ och Helsingfors stads myndigheter kunde vara ett intressant studieobjekt i sammanhanget.

När är ett beslut sist och slutligen fritt från all osaklig påverkan? Det kan man bara avgöra på känn, för att kunna göra det måste man verkligen vara bekant med alla parter — men då är också risken som störst att man själv är partisk. (Ändå måste vi undvika slutsatsen att det *inte finns* någon gräns mellan acceptabla och oacceptabla former av påverkan. Vi måste våga dra gränsen i enskilda fall även om det är svårt.)

*

Något motsvarande gäller all mänsklig varseblivning. Anta att vi tar ett glas klart och fritt källvatten och lägger en droppe under mikroskopet. Den kommer förmodligen att krylla av organismer. Är vattnet drickbart eller inte? (Om vi däremot lägger en droppe under mikroskopet och den är fullkomligt död, så misstänker jag att den härstammar från en fullständigt odrickbar vätska.) Vår blick är inte anpassad till att bedöma vattnets aptitlighet på den här nivån.

Eller anta att Per och Pål tvistar om Annas utseende. Per tycker att hon är det vackraste han sett, medan Pål anser att hon är ganska ointressant. Hur de ska bli överens vet jag inte, men i varje fall kommer de inte att lösa oenigheten genom att trycka näsan mot Annas kind för att se hur hon egentligen ser ut på riktigt nära håll.

Eller: om vi ser en film i ultrarapid ('slow motion') blir det ofta omöjligt att förstå mänskliga uttryck och gester. Vi ser sas. alltför tydligt. Om vi däremot snabbspolar filmen kan vi ibland få syn på ett beteendemönster som vi missade t.o.m. i normaltempo.

*

Den här förvrängningsmekanismen kan missbrukas. Det verkar ha skett vid processen mot O. J. Simpson. Hans försvar lade ut enorma summor för att avslöja alla större eller mindre fel som begåtts i brottsundersökningen, rasfördomar hos vissa poliser osv. I varje mänskligt företag av den här omfattningen inträffar det en viss mängd slarv, felgrepp mm. Om man systematiskt väljer ut dem och ställer dem under lupp kan man misstänkliggöra hela projektet. Och det betyder att i ett domstolssystem som det amerikanska finns det tydligen ingen som kan bli fälld om han bara har tillräckligt med pengar och alltså kan förvärva ett tillräckligt starkt förstöringsglas. (Detta är avigsidan av den rättsprincip som går ut på att maximera den anklagades rättsskydd.)

Man kan mao. vilseleda andra genom ett systematiskt missbruk av sanningen. Vi blir förda bakom ljuset, inte i fråga om fakta, utan i fråga om den helhet i vilken dessa fakta hör hemma. Vi vet vad vi ser, men vi ser inte det perspektiv ur vilket vi ser det.

Man kan också vilseleda genom att se till att fakta väljs ut på ett skevt sätt. Søren Kierkegaard analyserar i "Förförarens dagbok" hur en man går till väga för att förföra en ung oskuldsfull kvinna. Förföraren ser till att han stöter ihop med kvinnan gång på gång, arrangerar olika situationer, men är angelägen om att det ska framstå som rena sammanträffanden. Det är nämligen väsentligt att hon inte ser något planlagt i hans handlande.

På samma sätt kan man 'av en slump' låta vissa fakta avslöjas. Varför hörde just fallen Häggman och Tallberg till dem som först läckte ut? Var det en slump? Stod detta över huvud taget i någon relation till graden av deras skuld? Eller fanns det krafter som ville göra sig av med dem? Detta är också något vi borde veta innan vi vet hur vi kan förhålla oss till anklagelserna. Men om de verkligen är offer för en kampanj, så är detta det sista vi kommer att få veta.

*

I amerikansk rättspraxis finns det en klausul som skyddar en misstänkt mot ogrundade undersökningar. Den åtalade i ett mord- eller narkotikafall kan bli frikänd även om polisen hittade mordvapnet eller drogerna i hans bil ifall det visar sig att de sökte igenom bilen utan att ha särskilda skäl för misstankar. Polisen får inte fiska efter bevis. Misstankarna måste väckas i naturlig ordning, man får inte börja med att arrestera en person och sedan ta reda på om han eller hon eventuellt någon gång gjort sig skyldig till något olagligt. Hur många av oss skulle, när allt kommer omkring, kunna rentvå oss själva från alla upptänkliga anklagelser?

Den särskilda åklagaren, _Kenneth Starr_, var inte bunden av dessa principer. Han anställdes för att utreda _Clintons_ oklara fastighetsaffärer, men lyckades inte hitta något skumt. Då tog han upp ett påstående om sexuella trakasserier, kammade noll också där, och så snubblade han till slut över fallet _Lewinsky_. Han var ute på en fiskefärd, och lyckades till slut få napp. Det var framför allt det som kränkte amerikanernas rättskänsla.

När människor rannsakas i massmedierna finns det alltid en fara för att de blir offer för en liknande orättvisa.